

НЕПРИБУТКОВА ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА КРЕДИТНИХ СПІЛОК І КООПЕРАТИВНИХ БАНКІВ

В. В. ГОНЧАРЕНКО, доктор економічних наук
(ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Розкрито особливості унікальної неприбуткової соціально-економічної природи кооперативних форм господарювання, зокрема кредитних спілок і кооперативних банків. Висвітлено причини популярності, масштаби поширення діяльності організацій кредитної кооперації в окремих країнах і проблеми, пов'язані з дискредитацією цих установ в Україні.

Ключові слова: кредитні спілки, кооперативні банки, банківські послуги, кооперативи.

Кредитні спілки та кооперативні банки відіграють важливу роль у фінансово-кредитних системах багатьох країн світу. За даними Всесвітньої Ради кредитних спілок (WOCCU), кредитні спілки існують у 101 країні, об'єднують понад 200 млн членів і мають активи на майже 1,7 трлн USD. Членами кредитних спілок є понад 73 % економічно активного населення в Ірландії, 45 % – в США, 43 % – в Канаді, 30 % – в Австралії. У багатьох державах спілки успішно конкурують з приватними банками, надаючи своїм членам майже весь спектр банківських послуг на вигідніших умовах. Багато з них перетворились у досить потужні фінансово-кредитні установи. Так, найбільша кредитна спілка – військово-морського флоту США (Navy FCU), яку створили у 1933 р. 7 військовослужбовців, сьогодні має відділення по всьому світу, об'єднує майже 4,3 млн членів і має активи понад 50 млрд USD, що перевищує сумарні активи трьох найбільших банків України, – Приватбанка, Ощадбанка, Укрексімбанка. І таких прикладів успішного розвитку кредитних спілок можна привести досить багато.

За інформацією Європейської асоціації кооперативних банків, активи понад 3800 місцевих, регіональних і центральних кооперативних банків країн ЄС становлять майже 7,0 трлн EUR. Лише в одній Австрії 530 кооперативних банків групи Raiffeisenbanken об'єднують по-

над 1,7 млн членів і мають активи 269 млрд EUR, що більш ніж удвічі перевищує активи всієї банківської системи України. Ще потужнішими є групи кооперативних банків Credit Mutuel (Франція) – відповідно 18 кооперативних банків, 7,3 млн членів, 605 млрд EUR активів; Rabobank (Нідерланди) – 139 кооперативних банків, 1,8 млн членів, 731 млрд EUR активів; BVR/DZBank (Німеччина) 1121 кооперативний банк, що об'єднує 17 млн членів та має 1,1 трлн EUR активів; Credit Agricole (Франція) – відповідно 39 кооперативних банків, 6,8 млн членів, 1,9 трлн EUR активів. Ринкова частка кооперативних банків в цих країнах становить 25–40 %. В інших країнах кооперативні банки також посідають чільне місце у національних банківських системах, хоч і є значно меншими за розмірами активів. Однак за густотою мережі кооперативні банки успішно конкурують із найбільшими комерційними банками.

Така популярність серед населення кредитних спілок і кооперативних банків, окремі з яких існують майже 100 років, визначається їх особливою соціально-економічною природою. Ці організації є фінансовими кооперативами [1]. Кооператив є унікальною організаційно-правовою формою ведення господарської діяльності. Ця унікальність полягає в тому, що кооперативи здійснюють неприбуткову господарську діяльність, не маючи на меті отриман-

ня прибутку. Це, на перший погляд, абсурдне для багатьох українців, але звичайне для європейців, канадців, американців, японців і жителів багатьох інших країн твердження, впливає із самої природи кооперативів і закріплене в законодавстві багатьох країн світу.

На певному етапі розвитку суспільства люди, як споживачі, почали об'єднуватися в особливі організації – кооперативи (товариства, спілки), які забезпечували своїх членів необхідними їм товарами та послугами, встановлюючи прямі зв'язки із виробниками чи великими оптовиками, здійснюючи придбання (виробництво) товарів або надання послуг для своїх членів. Ці кооперативні товариства не мали на меті отримання прибутку. Вони створювались для забезпечення своїх членів необхідними товарами (послугами) за їх собівартістю, чим суттєво відрізнялись від підприємницьких товариств, метою яких було отримання максимального прибутку на вкладений капітал. Завдяки членству в кооперативних товариствах, об'єднані в них споживачі та дрібні підприємці позбавлялись необхідності користуватися послугами різноманітних торговельних та інших посередників і купувати у них товари за надмірно високими цінами чи продавати свою продукцію перекупщикам за низькою ціною. Люди отримували можливість придбавати у своєму товаристві, в якому вони були не тільки клієнтами, а й власниками, значно дешевші та якісніші товари (послуги) чи вигідніше продавати через кооператив вироблену продукцію.

Згодом проста і зрозуміла широким верствам населення кооперативна ідея перетворилась у потужний світовий соціально-економічний рух. Сьогодні членами різних видів кооперативів є понад 800 млн людей, а якщо рахувати і членів їх сімей, то із діяльністю кооперативів пов'язано понад 30 % населення планети. Половина жителів Сінгапуру, кожний третій житель Канади та Норвегії, кожен четвертий житель США та Німеччини є членом хоча б одного кооперативу [2].

У світі існує велике різноманіття кооперативів, які надають своїм членам необхідні їм

послуги. Споживчі кооперативи забезпечують своїх членів товарами; фінансові кооперативи (кредитні спілки, кооперативні банки, ощадно-позичкові товариства, страхові кооперативи тощо) забезпечують членів фінансовими послугами; збутові кооперативи сприяють сільгоспвиробникам вигідно продати їх продукцію, в тому числі й на світових ринках; молочарські кооперативи сприяють членам-виробникам молока у переробці їх продукції та її вигідній реалізації, у тому числі на експорт; бензинові кооперативи забезпечують своїх членів дешевими паливно-мастильними матеріалами; прокатні кооперативи надають своїм членам у тимчасове користування необхідне обладнання, пристрої, інвентар; житлові кооперативи забезпечують своїх членів житлом і комунальними послугами. Складно перелічити всі різновиди кооперативів, що існують у світі. Вони створюються переважно в тих сферах господарської діяльності, де існує масова потреба людей у певних товарах (послугах), і де люди прагнуть не переплачувати кошти посередникам. Незважаючи на таке велике різноманіття видів і сфер діяльності кооперативів, всі вони мають однакову соціально-економічну природу і мету – обслуговування потреб переважно (а в окремих випадках – виключно) своїх членів-власників на неприбуткових засадах, тобто за собівартістю, без прагнення до отримання прибутку. Питання неприбуткової економічної природи кооперативів часто викликає нерозуміння і тому є найбільш дискусійним.

У багатьох країнах світу кооперативи офіційно віднесені до неприбуткових організацій (non-profit organization) у зв'язку з їх особливою соціальною місією і унікальною економічною природою. Ця особливість полягає у тому, що вони здійснюють господарську діяльність, не маючи на меті отримання прибутку. Кооперативи є формою самопомоги населення і діють із метою обслуговування потреб своїх членів. Користування послугами кооперативів дозволяє їх членам зменшити витрати або/та збільшити доходи їх домогосподарств через отримання послуг від кооперативу за близьки-

ми до собівартості цінами чи розцінками. При цьому кооперативи діють за принципом «відкритих дверей» для всіх, хто хоче стати членом і користуватись їх послугами.

Члени кооперативу є одночасно їх власниками і клієнтами (користувачами послуг). Слід підкреслити, що кооператив як господарюючий суб'єкт надає послуги не стороннім клієнтам, а своїм членам-власникам. Ця обставина зумовлює прагнення кооперативу до максимального здешевлення організованих ним послуг, а не отримання прибутку від такого надання для подальшого розподілу його між власниками (як це є у суб'єктів підприємницької діяльності). Прагнення власників до отримання прибутку із себе як клієнтів, було б нелогічним. Тому кооперативи й прагнуть надавати послуги своїм членам за собівартістю.

Однак собівартість неможливо визначити наперед. Тому члени кооперативу, будучи його рівноправними співвласниками, спільно приймають рішення про механізм фінансування діяльності кооперативу. Джерелами такого фінансування є внески (вступні та пайові) та плата за послуги кооперативу. Розмір цієї плати (цін, розцінок кооперативу) має гарантовано забезпечити покриття витрат кооперативу. Тому кооператив встановлює плату за свої послуги «з запасом» для недопущення збитків. Звідси і виникає перевищення доходу над витратами кооперативу, що для будь-якого суб'єкта підприємництва цілком справедливо вважається прибутком. Однак у кооперативі ці кошти не можна вважати прибутком, тому що з економічного погляду плата членами-власниками кооперативу за його послуги не може вважатись доходом кооперативу, а є формою фінансування його діяльності власниками (авансування необхідних витрат). Це перевищення доходів над витратами у кооперативі є не метою діяльності, а наслідком неможливості точного попереднього встановлення плати за послуги на рівні собівартості. З цього приводу Конгрес Міжнародного кооперативного альянсу ще у 1969 р. рекомендував замінити термін «прибуток» на більш правильний для кооперативної діяльності – «економічний ре-

зультат». Проте, ще точнішим можна вважати термін «фінансовий результат» діяльності кооперативу.

Додатковою ознакою неприбуткової економічної природи кооперативу є кооперативні виплати – унікальний механізм розподілу фінансового результату, що існує лише в кооперативах. Ці виплати традиційно здійснюються пропорційно обсягам отриманих від кооперативу послуг.

Слід звернути увагу, що, на перший погляд, здійснення кооперативних виплат виглядає як розподіл прибутку. Однак це не є розподілом прибутку в класичному його розумінні. По-перше, кошти були отримані від власників кооперативу і розподіляються ними ж за спільним рішенням. По-друге, цей розподіл здійснюється не пропорційно вкладеному капіталу (паям), а відповідно до обсягів користування послугами. Відтак, це фактично є повернення членам-клієнтам надлишково сплачених коштів за отримані послуги.

Цим неприбутковим економічним механізмом кооператив принципово відрізняється від форм підприємницької діяльності (бізнесу). Тому у багатьох країнах кооперативи законодавчо віднесені до неприбуткових організацій, що мають непідприємницьку природу. Більш повно питання неприбутковості кооперативів розкрито в інших працях автора [3].

Слід зазначити, що протягом понад 150 років свого розвитку кооперативи суттєво впливали на становлення ринкової економіки в різних країнах, створюючи значну конкуренцію приватному, особливо посередницькому, бізнесу у багатьох сферах господарської діяльності, в тому числі й у фінансовій сфері. Розвинута ринкова економіка стала такою не лише внаслідок конкуренції між суб'єктами бізнесу, як це традиційно вважається, а й значним чином завдяки конкуренції кооперативів з різноманітними формами бізнесу, метою яких було отримання прибутку з клієнтів.

На жаль, після встановлення радянської влади на теренах України відбулася підміна понять – справжні кооперативи, що існували до цього, були знищені, а ті організації, що

створювались під назвою «кооператив», фактично були псевдо-кооперативами та мали зовсім іншу соціально-економічну природу. Отже, три покоління радянських людей зросло в умовах псевдо-кооперативного оточення та дискредитації кооперативної ідеї. Тому всі спроби відродити уже в незалежній Україні справжні кооперативні форми господарювання були не досить вдалими. І це спричинено не тільки недосконалістю вітчизняного кооперативного законодавства, а перш за все відсутністю розуміння економічної природи та соціальної місії кооперативів у ринковій економіці у законодавців, політичних, громадських діячів, багатьох науковців, а особливо у широких верств населення.

Значною мірою це стосується й відродження в Україні кооперативів у фінансово-кредитній сфері – кредитних спілок і кооперативних банків. Незважаючи на те, що Закон «Про банки і банківську діяльність» (ст. 6, 8) начебто й передбачає можливість створення кооперативних банків, жодного кооперативного банку за 22 роки незалежності в Україні не було створено. Серед головних причин такі: 1) дискредитація терміна «кооперативний банк» у період «перестройки», коли під цією назвою створювались звичайні комерційні банки; 2) відсутність у суспільстві розуміння суті справжніх механізмів діяльності кооперативних банків і переваг такої форми об'єднання; 3) недосконалість норм закону щодо створення кооперативних банків, особливо в частині формування мінімального розміру статутного капіталу (120 млн грн згідно зі ст. 31) та кількості учасників (50 осіб згідно зі ст. 8).

Із кредитними спілками ситуація ще гірша. Якщо про кооперативні банки переважна більшість людей майже нічого не знає, то втрата заощаджень вкладниками багатьох кредитних спілок останнім часом набула досить широкого суспільного резонансу. Однак мало хто звертає увагу на той факт, що серед усіх цих проблемних організацій фактично немає справжніх кредитних спілок. Це були псевдоспілки – приватні «контори», що діяли під вивіскою «кредитна спілка» в умовах недоско-

налого законодавства. Кілька десятків таких псевдоспілок при мовчазному спогляданні з боку державного регулятора фінансових ринків дискредитували цю форму фінансової взаємодопомоги населення. Слід зазначити, що без розвинутого кооперативного сектора національна фінансово-кредитна система ніколи не стане повноцінною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні [Електронний ресурс] / Гончаренко В. В. – К. : Глобус, 1998. – 330 с. – Режим доступу: <http://cuedu.org.ua/ru/BIBLIOTEKA/Publikatsiyi-pro-kreditni-spilki-vchenih-Poltavskogo-universitetu-ekonomiki-i-torgivli---PUET---160>. – Назва з екрана.
2. Міжнародний кооперативний альянс [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ica.coop/members/member-stats.html>. – Назва з екрана.
3. Гончаренко В. В. Концепція неприбуткової природи кооперативів / Гончаренко В. В. // Проблеми розвитку споживчої кооперації України в ринковому середовищі : зб. наук. пр. – Львів : Коопосвіта, 1998. – Ч. 1. – С. 131–138.
4. Гончаренко В. В. Кооператив – особлива форма кооперації та неприбуткової господарської діяльності // Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації : навч. посіб. / В. В. Зіновчук, Л. В. Молдаван, В. Б. Масаковський [та ін.]. – К. : Вища освіта, 2001. – С. 36–37.
5. Гончаренко В. В. Міжнародні принципи діяльності та унікальність кооперативів як форми господарювання [Електронний ресурс] / Владислав Васильович Гончаренко // Наукові праці Полтавської Державної аграрної академії. – 2011. – Вип. 3. – Т. 2. Економічні науки. – С. 330–338. – Режим доступу: <http://cuedu.org.ua/ru/BIBLIOTEKA/Publikatsiyi-pro-silskogospodarski-ta-inshikooperativi-vchenih-PUET---252>. – Назва з екрана.

В. В. Гончаренко, доктор экономических наук (ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Неприбыльная экономическая природа кредитных союзов и кооперативных банков.**

Аннотация. Раскрыты особенности уникальной неприбыльной социально-экономической природы кооперативных форм хозяйствования в частности кредитных союзов и кооперативных банков. Рассмотрены причины популярности, масштабы распространения деятельности организаций кредитной кооперации в отдельных странах и проблемы, связанные с дискредитацией этих учреждений в Украине.

Ключевые слова: кредитные союзы, кооперативные банки, банковские услуги, кооперативы.

V. V. Goncharenko, Dc. Econ. Sci., associate professor (Higher educational establishment of Ukoopspilka «Poltava University of Economy and Trade»). **Non-profit economic nature of credit unions and co-operative banks.**

Summary. The peculiarities of non-profit socio-economic nature of economic activity cooperative forms, notably of credit unions and cooperative banks were disclosed in the article. The reasons of popularity, prevalence of credit cooperation organizations in some countries and problems related to discredit those institutions in Ukraine are considered.

Keyword: credit unions, cooperative banks, banking, cooperatives.